

Адміністративне право і процес

УДК: 342.9:81'26(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14568112>

**Юридична відповідальність за порушення мовного законодавства:
практичні аспекти**

Мірошниченко Оксана Андріївна

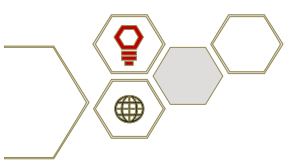
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського, адвокат, (Україна, м. Чернігів, вул. Слобідська, 6.83, 14021), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0181-0879>

Прийнято: 19.12.2024|Опубліковано: 29.12.2024

***Анотація.** Метою даної статті є дослідження особливостей правового регулювання юридичної відповідальності за порушення норм мовного законодавства, визначення проблемних питань притягнення правопорушників до юридичної відповідальності та перспектив розвитку чинного законодавства.*

Для дослідження питань мовного законодавства, встановлення юридичної відповідальності за порушення, застосовувався нормативно-догматичний метод, методи аналізу та синтезу. За допомогою нормативно-догматичного методу було проаналізовано норми Конституції України, Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Застосування методів аналізу та синтезу дозволило якісно дослідити питання фінансової та адміністративної відповідальності за порушення мовного законодавства в Україні. Проаналізовано та розглянуто різні бачення вітчизняних вчених, які стосуються питань мовної політики, статусу

української мови як державної, правової природи фінансово-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності.

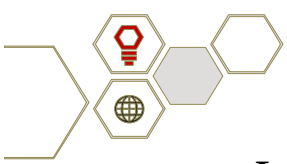
Акцентовано увагу на необхідності внесення змін до статті 10 Конституції України, якою до сих пір в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської мови. Запропоновано внести зміни до ст. 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у якій чітко вказати осіб, до яких може бути застосовано адміністративну відповідальність за порушення норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Зроблено висновки щодо взаємозв'язку між усвідомленням громадянами України важливості статусу української мови як державної та проведенням тривалої, сформованої мовної політики держави, спрямованої на підняття статусу української мови.

Підкреслено важливість якнайшвидшого врегулювання мовного питання, яке впливає не лише на формування національної ідентичності та самобутності українців, але і на національну безпеку держави в умовах сьогодення. Звернуто увагу, що за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» існує два окремих види юридичної відповідальності: фінансова та адміністративна.

Виявлено проблеми в ефективності застосування правового механізму притягнення, зокрема до адміністративної відповідальності та, у зв'язку з цим, запропоновано подальші дослідження з метою розробки відповідних пропозицій удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: *адміністративна відповідальність; фінансова відповідальність; відповідальність; законодавство; юридична особа; посадова особа; правопорушення; мовна політика; українська мова.*

Legal liability for violation of language legislation: practical aspects**Oksana Miroshnichenko**

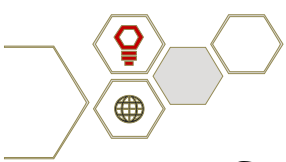
candidate of juridical sciences, associate professor, docent at the Department of Social Sciences and methods of their teaching, K. D. Ushynskyi Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, lawyer, (83 Slobidska Street, Chernihiv, 14021, Ukraine), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0181-0879>

Abstract. *On this occasion, the state of legal regulation of legal regulation is due to the breakdown of the norms of moral legislation, the importance of problematic drinking attraction of law enforcement officers to the legal perspective of the development of official legislation.*

For the completion of the law of the law of the law and the establishment of legal and legal conditions for the destruction, stagnating the normative and dogmatic method, the method of analyzing the synthesis. For the additional normative and dogmatic method, the norms of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the protection of the functions of the Ukrainian state," the Code of Ukraine on administrative law enforcement were analyzed.

The stagnation of the method of analysis and the synthesis was allowed by the fact that it was necessary to feed the financial situation of the administration for the destruction of the law in Ukraine. Different visions of domestic scientists concerning issues of language policy, the status of the Ukrainian language as a state, the legal nature of financial and legal responsibility as a separate type of legal responsibility are analyzed and considered.

Attention is focused on the need to amend Article 10 of the Constitution of Ukraine, which still guarantees free development, use and protection of the Russian language in Ukraine. It is proposed to amend Art. 188-52 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, which clearly indicates the persons to whom administrative responsibility can be applied for violation of the norms of the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language."

Conclusions about the relationship between the awareness of the citizens of Ukraine of the importance of the status of the Ukrainian language as a state language and the implementation of a long-term, formed language policy of the state aimed at raising the status of the Ukrainian language.

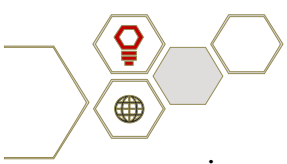
The importance of the speedy settlement of the language issue, which affects not only the formation of the national identity and originality of Ukrainians, but also the national security of the state in the present conditions, is emphasized. It is noted that for violation of the requirements of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language," there are two separate types of legal liability: financial and administrative.

Problems in the effectiveness of the application of the legal mechanism of bringing, in particular, to administrative responsibility have been identified and, in this regard, further research has been proposed in order to develop appropriate proposals for improving the current legislation.

Keywords: *administrative responsibility; financial responsibility; responsibility; legislation; legal entity; official; offense; language policy; Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Мовне законодавство України на сьогодні регулює питання визначення мовної політики в державі, статусу української мови, забезпечення функціонування української мови як державної, встановлення юридичної відповідальності за порушення норм чинного законодавства у різних сферах суспільних правовідносин. При цьому, аналіз законодавчих актів показує, що правове регулювання юридичної відповідальності у сфері мовного питання потребує удосконалення, оскільки містить правові прогалини, суперечності та неузгодженості різних законодавчих актів.

Основні проблеми розвитку державної мовної політики актуалізувалися в умовах збройної агресії росії проти України. Гібридна війна, яка проводиться на території України спонукає кожного українця задуматися над питанням збереження ідентичності української нації, що дозволить зміцнити державну

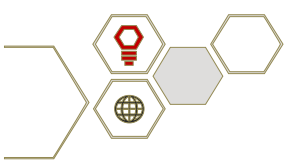

єдність України. Усвідомлення важливості повноцінного функціонування української мови як державної кожним і кожною, є визначальним чинником формування української нації. Підвищення ролі української мови дозволить зберегти територіальну цілісність держави та національну безпеку України.

Мовне законодавство покликане налагодити ефективну діяльність держави та суспільства задля розвитку національної свідомості. При цьому, питання ефективності реалізації правового механізму юридичної відповідальності за порушення норм мовного законодавства відіграє важливу роль у розвитку державної мовної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи окреслену тематику, було проаналізовано праці вітчизняних учених: Шаравари І.[1], Голодник Ю.А. [2] Мозер М.[4], Куньч З. Й.[5], Ялової О.В.[6], Шмагун А.[7], Загребельної Н.[9], Чорного І.[11], Єльнікової Н.[11], Бліхар М.[13], Каленіченко Л.І.[14], Петкова С.В.[15], Шумейко І.[16], Задихайло О.А.[17], Смакограй М.К. [18], Манукян А.А.[19], Співак І. В.[20], інтереси яких пов'язані з вивченням питання мовної політики та її правового регулювання, встановлення юридичної відповідальності за вчинені правопорушення, зокрема, за порушення норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи цінність проведених наукових досліджень і зроблених висновків вітчизняних вчених, не применшуючи їхнього значення, слід наголосити на тому, що проблематика реалізації юридичної відповідальності за порушення мовного законодавства потребує подальших досліджень та розробки дієвих механізмів підвищення ефективності впровадження норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Збереження державної мови є інструментом єднання суспільства в особливих умовах, що склалися в державі, у зв'язку із збройною агресією. Удосконалення правових норм, якими врегульовано юридичну відповідальність за порушення мовного законодавства, зокрема, які містяться у Кодексі України про адміністративні

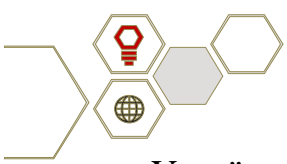
правопорушення, є важливим аспектом формування і розвитку національної ідентичності, верховенства української мови як єдиної державної та зміцнення її ролі у суспільстві.

Основними завданнями цього дослідження: є аналіз чинного мовного законодавства, наукових праць вітчизняних вчених з питань мовної політики та юридичної відповідальності за порушення мовного законодавства; формування пропозицій щодо удосконалення правового регулювання юридичної відповідальності за порушення норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема налагодження механізму правового впливу на суспільні відносини з метою створення правової держави є комплексною, тому і потребує комплексних підходів до забезпечення окремих елементів цього правового явища. Правова еліта нашого суспільства має докласти максимум зусиль для реалізації положень Конституції України щодо створення правової держави України [1, с.11]. Положення Конституції свідчать про прагнення держави до неухильного забезпечення прав людини й громадянина, закріплення їх нормою повсякденного життя суспільства і головним напрямом діяльності будь-якого державного органу [2, с.34].

При цьому, у статті 10 Конституції зазначено, що державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [3].

Починаючи з 2014 року, після вторгнення на територію України країни-агресорки, стаття 10 Конституції, яка містить державні гарантії вільного розвитку, використання і захисту російської мови, потребує удосконалення шляхом виключення зі складу речення: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин

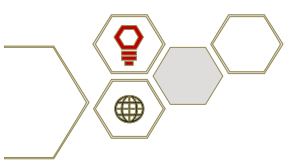

України» двох слів: «російської, інших». Десятирічне затягування цього процесу призвело не лише до ускладнення мовного питання, але і до негативних наслідків для країни в цілому.

Дослідниця Мозер М.Є., у свою чергу, зазначає: «В Україні українська мова перебуває в статусі об'єкта асиміляторської колоніальної політики сусіда-агресора. Інформаційна війна Росії продовжується й нині у формі мовно-культурної експансії. Агресор, застосовуючи технології та методи гібридної війни, використовує найслабші точки мовної ситуації України. На жаль, у незбалансованій мовній політиці України успішно реалізуються такі тактичні елементи гібридної агресії, як-от: стратегічні комунікації, дезінформація, фейкове маніпулятивне спотворення фактів, нелегальні операції у кіберсфері тощо [4, с.31]. Для відбудови національної безпеки необхідно твердо усвідомити символічне значення державної мови як ознаки національної єдності, національної ідентичності, як визначального стратегічного чинника захисту нації та держави, щоб відвести мові особливу роль [4, с.31]

Куньч З.Й. констатує, що у період (1991-2014) пересічні українці не розуміли, як державність мови впливає на безпеку та добробут країни. Саме через «гібридну» агресію північного сусіда чимало українців ставилися до мови переважно утилітарно, тобто використовували ту, яку вважали зручною. Ставши заручниками московського культурно-інформаційного впливу, а по суті жертвами агресивної русифікаторської політики, російськомовні громадяни почасти виявляли позицію, що межувала з прихованою українофобією: нібито не маючи нічого проти української мови, вони уникали вивчення її, спілкування нею [5, с. 170].

Дослідниця Ялова О.В., при цьому, зазначає: «За час, що минув відтоді, сформувалося нове покоління громадян України, змінювалися президенти, зникали одні, натомість з'являлися інші партії, змінювалися політичні уподобання громадян України, а у сфері мовної політики й забезпечення функціонування української мови як державної суттєвих зрушень так і не

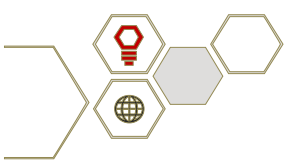
сталось. Головна причина цього полягала в невиконанні чи неналежному виконанні прийнятих законів, постанов, указів. [6, с.112].

Помітним кроком на шляху розвитку державної мовної політики стало схвалення українським урядом Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Відповідне рішення було прийнято на засіданні Кабінету Міністрів України 17 липня 2019 року. Це сприятиме підвищенню престижу та авторитетності державної мови, формуванню комфортного та функціонального україномовного середовища на всій території України та для всього її населення, а також створить умови для задоволення мовних потреб українців, які проживають за кордоном [7, с. 194]. Разом з тим, мовне питання потребує належного правового регулювання через призму юридичної відповідальності, яка встановлюється державою за порушення мовного законодавства. Як зазначено у новітній українській юридичній енциклопедії: «Юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників передбачених законом санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою [8, с.405].

Тому важливою та актуальною є думка вченої Загребельної Н. про те, що формування правової держави викликає потребу вивчати проблеми визначення інституту юридичної відповідальності, її ознаки і принципи, оскільки саме ця правова категорія демонструє рівень правової культури суспільства та загальний стан його правосвідомості [9, с.65].

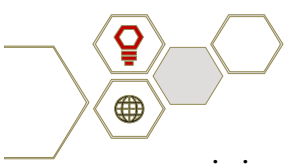
25 квітня 2019 року було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII. Відповідно до ст. 1 цього Закону єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації [10].

Досліджуючи питання правового регулювання української мови як державної в українській освітній сфері вчені І.В. Чорний, Н.І. Єльнікова прийшли до висновків, що чинне законодавство відповідно до ст. 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за

порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у галузі освіти, культури, науки тощо у вигляді «накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинене вперше» [11, с.94]. Вчені відмічають також, що чинне законодавство фіксує розгалужену систему норм, яка встановлює відповідальність за порушення мовних приписів. У Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» чітко прописані особи, яких можуть притягнути до відповідальності за протиправні дії або бездіяльність у зазначеній сфері відповідно до виконання своїх службових і посадових обов'язків [11, с.94]. При цьому, вони наголошують, що питання контролю за дотримання норм наведеного Закону покладено на Уповноваженого із захисту державної мови згідно з його компетенціями та функціями. Проте, на їхню думку, з якою можна погодитися, на сьогодні цей правовий механізм застосовується поодиноким [11, с.94-95]. Погоджуючись із вище вказаним, у свою чергу, слід відмітити, що санкції ч.1 – ч.4 статті 188⁻⁵² Кодексу України про адміністративні правопорушення, встановлюють стягнення у вигляді накладення штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження [12]. Тобто, сума штрафу складає від 3400 грн до 8500 грн. У той же час, частиною 5 статті 188⁻⁵² Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено стягнення, максимальна межа якого зросла до 11900 грн.

Аналіз вище зазначеної статті показує, що законодавець, сформулювавши норму таким чином, не визначає конкретного суб'єкта, якого можна притягнути до адміністративної відповідальності за правопорушення, склад якого визначено цією нормою. Тут, не є зрозумілим, хто притягуватиметься до такої відповідальності: 1) фізична особа, яка порушила мовний закон при виконанні своїх службових чи посадових обов'язків; 2) особа, яка є учасником відповідних заходів та не перебуває у статусі найманого працівника; 3) посадова особа; чи 4) юридична особа як господарюючий суб'єкт на території якого, відбулося порушення норм цього закону. При цьому, у статті 188⁻⁵³ Кодексу України про

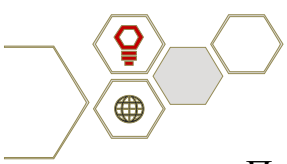

адміністративні правопорушення ми бачимо, що повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови - тягне за собою накладення штрафу *на посадових осіб* від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [12]. Тобто, санкція цієї статті вже вказує на конкретного суб'єкта, якого буде притягнуто до адміністративної відповідальності: посадову особу.

Вважаємо, що доцільним буде заміна конструкції статті 188⁻⁵² Кодексу України про адміністративні правопорушення, шляхом включення до санкції статті конкретного суб'єкта, який притягуватиметься до адміністративної відповідальності.

На підтвердження зазначеного, можна звернутися до праці Бліхар М., у якій досліджуючи питання сутності юридичної відповідальності в правовій доктрині України, Бліхар М. вказує, що посадові особи як носії юридично-владних повноважень виступають спеціальним суб'єктом усіх видів юридичної відповідальності. Оскільки, як відомо, Конституція України проголосила пріоритетним завданням держави створення належних умов для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, то основну роль у здійсненні цього завдання виконують саме посадові особи суб'єктів публічних правовідносин, адже вони наділені юридично-владними повноваженнями [13, с.163].

Л.І. Каленіченко, при цьому, вважає, що юридична відповідальність як форма державного примусу характеризується тим, що саме через неї реалізуються санкції відповідної (відповідних) норм права. Негативні наслідки особистого, майнового, організаційного характеру, що містяться в такому елементі норми права, як санкція, не виникають автоматично, самі по собі. Перехід санкції з площини об'єктивно можливого у площину суб'єктивно зобов'язуючого є неможливим без юридичної відповідальності, яка, у свою чергу, реалізується в процесі юридичної практичної діяльності державними органами, посадовими особами [14,с.15].

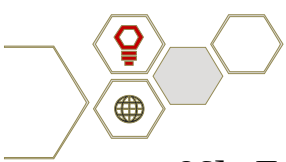
Петков С.В. переконаний, що виникнення відповідальності, як соціального явища можливе за умови попереднього пред'явлення певних вимог до поведінки людей, закріплених в соціальних нормах. Сама відповідальність визначається рівнем розвитку суспільної свідомості, рівнем соціальних відносин, існуючими соціальними інститутами. Відповідальність соціальна і юридична співвідносяться один з одним як рід і вид. [15, с.121].

Проаналізувавши Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» можна стверджувати, що статтями 30, 56, 57 цього закону встановлюється фінансова відповідальність та порядок застосування її до суб'єктів господарювання у сфері обслуговування. Як визначено, у статті 30 цього Закону мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова. Порядок застосування фінансової відповідальності у вигляді накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення закону щодо застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів визначено ст.57 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»[10].

При цьому, ч.5 ст.57 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначено процедуру здійснення контролю Уповноваженим за застосуванням державної мови. [10].

При цьому, Шумейко І., досліджуючи питання фінансової відповідальності, робить висновок: «Отже, в дійсності, на теперішній час фінансова відповідальність сформувалася як окремий вид юридичної відповідальності. Запроваджуючи фінансову відповідальність та розширюючи сферу її застосування, держава прагне зробити можливим притягнення до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення і юридичної особи, і її посадової особи (через паралельне застосування двох видів відповідальності),... а також збільшити доходи бюджету за рахунок нового виду відповідальності [16, с. 89].

У той же час, Задихайло О.А. вважає, що не менш важливим є також питання відмежування фінансово-правової відповідальності від юридичної [17,

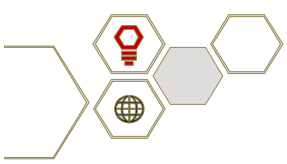
с.86]. Дослідження питання юридичної відповідальності, її сутності, правової природи та видів, дозволяє не погодитися із зазначеною думкою та сформулювати власне бачення цього питання, яким фінансово-правову відповідальність віднести до окремого виду юридичної відповідальності.

Не зважаючи на різні кути бачення вище вказаної проблематики, заслуговує на увагу висновок вченої про те, що питання фінансово-правової відповідальності у чинному законодавстві України врегульовані лише фрагментарно, що пояснюється диференціацією фінансового законодавства та відсутністю єдиного кодифікованого акта у цій сфері. Слушною також є думка вченої про те, що вирішити цю проблему можливо шляхом прийняття спеціального узагальнюючого закону, в якому доцільно закріпити єдине уніфіковане поняття фінансової відповідальності, визначивши її види та основні засади застосування [17, с.89].

Смакограй М.К., у своїй праці, яка присвячена дослідженню поняття фінансової відповідальності за податкові правопорушення звертає увагу на те, що визначаючи фінансову відповідальність самостійним видом, вчені вказують її особливості. [18,с.44]. Тут слід звернути увагу, що фінансова відповідальність, як окремий вид юридичної відповідальності може застосовуватися не лише при порушенні мовного законодавства, але і при порушенні норм податкового, бюджетного, трудового законодавства тощо. Це дає змогу акцентувати увагу на необхідності виокремлення фінансової відповідальності в окремий вид юридичної відповідальності.

Визначаючи важливість загального поняття «юридична відповідальність», Манукян А.А. у своїй праці, зосереджує увагу саме на цьому понятті: «що є юридично значущою категорією, яка також має цілу варіативність її видової диференціації (в залежності від галузевої орієнтованості) [19, с. 378].

Співак І.В., після дослідження мовного законодавства та мовної політики резюмує: «Незважаючи на всі недоліки, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» є юридичною базою для знищення механізмів зросійщення України: позбавляє статусу другорядної,

встановлює домінування української мови у публічній сфері. Навіть за очевидної ліберальності Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» він може перетворитися (за умови вдосконалення) на ефективний інструмент українізації України»[20, с.18].

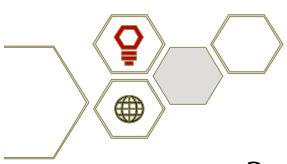
Висновки. Усвідомлення громадянами України важливості статусу української мови як державної залежить не лише від внутрішніх переконань та переосмислення життєвих цінностей кожного, воно залежить від сформованої та тривалої мовної політики держави. Мовне питання є надзвичайно важливим при формуванні національної ідентичності та самобутності українців. Неврегульованість цього питання за часи незалежності України призвело до повномасштабного вторгнення країни-агресорки на територію нашої держави.

Визначення у Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» процедури притягнення суб'єктів господарювання у сфері обслуговування до фінансової відповідальності дозволяє виокремити фінансову відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності. Наявність у Кодексі України про адміністративні правопорушення статей, які накладають адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» свідчить про наявність двох видів відповідальності, які є окремими видами юридичної відповідальності.

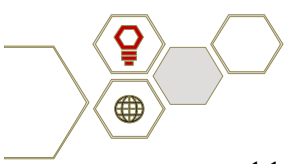
Подальші дослідження зазначеної проблематики можна спрямувати на вивчення ефективності правового механізму притягнення до фінансової та адміністративної відповідальності різних суб'єктів, включаючи громадян, посадових осіб, господарюючих суб'єктів та розробку пропозицій по удосконаленню чинного законодавства з цього питання.

Список використаних джерел

1. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С.9 – 12.

2. Голодник Ю.А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. С.32-37. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.4>.
3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. №254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення: 20.12.2024).
4. Мозер М.Є. Мовне питання як чинник впливу на національну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2020. №1-2. С.29-41.
5. Kunch, Z.Y. (2022). Dynamika usvidomlennia roli derzhavnoi movy v umovakh rosiiskoi ahresii [Dynamics of awareness of the role of the state language in the conditions of Russian aggression]. In: The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces (164–177). Ryga: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-225-8-12>.
6. Ялова О.В. Шляхи та форми реалізації мовного законодавства в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. №1(114). С.110-119. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201141/110>.
7. Шмагун А.В. Завдання та перспективи української моделі мовної політики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. №3. Том 31(70). DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/33>.
8. Українська юридична енциклопедія. – К., 2001. – 789 с.
9. Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. *COPERRNICUS Political and Legal Studies Vol.1Issue 4 (December 2022)*. С. 63-73.
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квіт. 2019 № 2704-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 22.12.2024).

11. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 88 – 98. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.08>
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 22.12.2024).
13. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. №4(28). С. 161-168.
14. Л.І. Каленіченко. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. Серія: *Право*. 2020. №19(67), т. 1. С.112-17. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.2>
15. Петков С.В. До питання про види юридичної відповідальності в контексті зміни державотворчих парадигм. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, 2021. №1(2). С.119-124.
16. Шумейко І. Фінансова відповідальність: поняття, ознаки та співвідношення з суміжними поняттями. *Юридичний вісник*. 2023. №6. С. 87-95. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.10>.
17. Задихайло О.А. Актуальні проблеми фінансово-правової відповідальності в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. Випуск 28. 2018. С.85-90.
18. Смакограй М.К. Поняття фінансової відповідальності за податкові правопорушення. *Juris Europensis Scientia*. 2021. С. 42-46. DOI : <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.258>.
19. Манукян А.А. Відповідальність за порушення податкового законодавства: поняття й ознаки. *Право і суспільство*. 2023. №5. С. 376-384.
20. Співак І. В. Мовне законодавство та мовна політика в Україні як вони є. *Право та державне управління*. 2019. №2(35) том 2. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.2>.